

Inhoud

Voorwoord	9
Introductie	11
1. De oorsprong en ontwikkeling van de archeologie	18
2. Dateren	28
3. Technologie	36
4. Hoe zag het leven eruit?	43
5. Hoe dachten ze?	56
6. Nederzetting en maatschappij	70
7. Hoe en waarom zijn dingen veranderd?	81
8. Minderheden en clubjes	91
9. Het verleden presenteren aan het publiek	104
10. De toekomst van het verleden	115
Illustratieverantwoording	125
Verder lezen	126
Index	128

Voorwoord

Zo'n 55 jaar geleden publiceerde Vere Gordon Childe – een van de meest vooraanstaande en excentrieke prehistorici van de twintigste eeuw – een boek met de titel *Een korte introductie in de archeologie*. Het boek dat nu voor je ligt heeft geen pretenties zijn voorganger te evenaren, behalve misschien in beknoptheid.

Sterker nog, dit boekje is vooral bedoeld om je interesse te prikkelen door in te gaan op de grondbeginselen van de archeologie, in de hoop dat je als lezer gestimuleerd zult worden om je dieper in te graven in de rijke literatuur over dit onderwerp, of om eens wat veldwerk uit te voeren, of, in het geval van studenten, om een universitaire studie te gaan volgen. Je zult misschien geen baan vinden aan het eind van zo'n masterstudie, of zelfs niet na een promotie; maar in een tijd waarin zelfs 'veilige' sectoren als de bankenwereld geen baan voor het leven meer garanderen, kun je je maar beter zo veel mogelijk vermaken, want – zoals wijlen Glyn Daniel vaak benadrukte – archeologie is niets als het niet om plezier gaat.

Onvermijdelijk zul je een hoop grond moeten verzetten en zeven, zul je saaie jaartallen uit je hoofd moeten leren, je tong breken op betekenisloos jargon, en moeten proberen de sumoworstelaars van de theorie beet te grijpen, maar tegelijkertijd zul je getransporteerd worden naar een wereld van kunst en objecten, tempels en werktuigen, verloren steden en mysterieuze manuscripten, mummies en mammoeten ... En hoewel zulke dingen door puristen worden verguisd en afgedaan als plat en niet-representatief voor de moderne archeologie, zijn het alleen zonderlingen die niet in eerste instantie tot het onderwerp werden aangetrokken vanwege de opwindende en spectaculaire aspecten van het vak.

Als je het hoogopgeleide publiek, in welk land dan ook vandaag de dag, zou vragen een levende archeoloog te noemen,

kun je er gif op innemen dat vrijwel niemand van hen een ander voorbeeld kan noemen dan de fictieve Indiana Jones. Dat is de kracht van Hollywood, en dat is de anonimiteit van de hedendaagse archeologie. De grote spelers uit het verleden zijn allen verdwenen – we zullen hun gelijken waarschijnlijk nooit meer treffen – maar een legertje van lichtexcentrieke en bevlogen professionals en amateurs is wereldwijd hard aan het werk om het verleden te begrijpen. Ook jij zou hun gelederen kunnen versterken, en dit boekje zou je kunnen helpen te beslissen of je geknipt bent voor deze baan. Indien je professioneel archeoloog wilt worden, zijn er twee basisroutes die je kunt volgen: doe een universitaire studie in de archeologie in Amsterdam, Leiden of Groningen of volg een hbo-studie in de archeologie aan de Saxion Hogeschool in Deventer. Misschien word je uiteindelijk nooit een groot archeoloog, maar als je iets niet goed kunt doen, leer er dan maar van te genieten dat je het slecht doet.

O, en verwacht niet dat je er rijk van wordt.

Introductie

There are few hobbies that tend to make one so healthy and philosophic as that of prehistoric archaeology.

(The Times, 18 januari 1924)

Er zijn maar weinig hobby's die je zo gezond en filosofisch maken als de prehistorische archeologie. In *The Secret People*, een van zijn minder bekende vroege romans, laat John Wyndham een personage zeggen: 'Hij is een arch..., arch..., nou ja, hij graaft naar dingen waar niemand ook maar iets aan heeft.' Dat is een radicale, maar zeker ook een wijdverbreide kijk op wat archeologen doen. Aan de andere kant van het spectrum wordt, zoals door Carsten Niebuhr bijvoorbeeld, lyrisch gezegd: 'Degene die terug tot leven roept wat verdwenen was, ervaart een gelukzaligheid vergelijkbaar met scheppen.' En sommige archeologen zijn zeker dermate trots op hun 'scheppingen' dat zij zichzelf in veel opzichten als goddelijk beschouwen.

Voor het grote publiek lijkt archeologie gelijk te zijn aan 'het doen van opgravingen', alsof de beoefenaars van het vak dat de hele tijd doen. In het Britse satirische magazine *Private Eye* wordt iedere archeoloog automatisch beschreven als 'man met baard in put'. Cartoons verbeelden archeologen meestal als roestige oude heertjes, onder de spinnenwebben, en geobsedeerd door oude botten en gebroken potten. Dit is uiteraard een volledig correct beeld, maar het weerspiegelt slechts een heel klein deel van het vak. Sommige archeologen graven bijvoorbeeld nooit op en maar heel weinig spenderen het grootste deel van hun tijd eraan.

Maar wat is archeologie dan wel precies? Het woord stamt uit het Grieks (*arkhaiologia*, kennis van oude dingen), maar tegenwoordig betekent het 'de studie van het menselijk verleden

op basis van de daarvan overgebleven materiële resten'. De term 'menselijk verleden' moet benadrukt worden omdat archeologen – in tegenstelling tot wat velen geloven (met dank aan *De Flintstones*, en Raquel Welch in die memorabele bikini) – geen dinosauriërs of enkel stenen bestuderen. Dat zijn de onderzoeksgebieden van paleontologen en geologen; dinosauriërs waren al tientallen miljoenen jaren uitgestorven toen de eerste mensen zich ontwikkelden.

Archeologie begint in werkelijkheid op het moment dat de eerste herkenbare artefacten (werktuigen) verschijnen – op basis van hedendaags bewijs is dat zo'n tweeënhalf miljoen jaar geleden in Oost-Afrika gebeurd – en reikt tot de dag van vandaag. Wat je gisteren hebt weggegooid, hoe onbruikbaar, smerig of gênant ook, is vandaag onderdeel geworden van de recente archeologische dataset. Hoewel het merendeel van de archeologen het verre verleden bestudeert (eeuwen of duizenden jaren geleden), concentreren toenemende aantallen zich op historische perioden en zelfs op tamelijk moderne fenomenen – zo hebben bijvoorbeeld recentelijk het nucleaire testgebied in Nevada, de hutten van poolexpedities en zelfs nazibunkers en de Berlijnse Muur de aandacht getrokken van archeologen!

Aan het eind van de zestiende eeuw beschreef William Camden, de eerste grote Engelse antiquair, de studie van antiquiteiten als 'terugblikkende nieuwsgierigheid' – met andere woorden, het verlangen om kennis te hebben van het verleden – en veel mensen die zich ermee bezighouden zijn zeker in alle opzichten nieuwsgierig. Het is een onderwerp dat excentriekelingen lijkt aan te trekken, maar de grote reikwijdte maakt duidelijk dat het iets bevat wat alle soorten mensen aantrekt. De verlegen, eenzame introvert komt aan zijn trekken in een of ander stoffig kamertje, turend naar oude munten of stukjes pot of steen, terwijl de breekbare extrovert weken in het veld kan staan, omringd door een groot team van ongelofelijk hartelijke mensen.

Een van de geneugten van de archeologie is dat de hele wereld aan je voeten ligt, zolang het je lukt genoeg fondsen te vergaren om het werk uit te voeren. Je kunt een speld in een globe prikken, of welke periode dan ook kiezen om je op te focussen: er zal altijd een of ander archeologisch probleem zijn om te onderzoeken, of het nu in dichtbegroeide oerwouden, diepe grotten, brandende woestijnen of ijskoude gebergten is. Je hoeft je ook niet te beperken tot het land – als het ‘je ding’ is, kun je onderwaterarcheoloog worden of je specialiseren in luchtfotografie. Omdat het onderwerp onze complete geschiedenis omvat, kun je uit het hele spectrum van fossiele mensen tot middeleeuwse en industriële perioden kiezen: alles tussen de studie van de grootste kiezelwerktuigen, nauwelijks te onderscheiden van natuurlijke stenen, tot de analyse van satellietfoto’s om er data uit te halen over archeologische vindplaatsen.

Je kunt kiezen om intensief op te graven, of om uitgebreide ‘oppervlaktesurveys’ uit te voeren, je kunt je tijd spenderen aan de classificatie van verschillende objecttypen, of de meest abstracte vorm van theoretiseren, waarbij je aan iedereen vertelt waar ze fout redeneren en hoe niets klopt. Je kunt je tijd in de bibliotheek of in het laboratorium doorbrengen. Je kunt werken in een museum of bij een opgravingsbedrijf, je leven wijden aan lesgeven of aan oorspronkelijk onderzoek (sommige mensen lukt het zelfs om dat te combineren), of je kunt buiten ‘het vak’ blijven en door het leven gaan als ‘amateur’ of ‘vrijwilliger in de archeologie’. ‘Amateurs’ hebben door de jaren heen een enorme bijdrage geleverd aan de archeologie, en doen dat nog steeds, hoewel de bewoners van de universitaire ivoren toren hen nog wel eens willen betuttelen en beschimpen. In werkelijkheid hebben veel ‘amateurs’ meer kennis dan de ‘professionals’ en zijn zij vaak meer toegewijd dan degenen die de archeologie zien als een carrière, of een manier om in hun levensonderhoud te voorzien in plaats van iets wat hun passie doet ontwaken en hun weekenden en ieder

moment van hun vrije tijd opslokt. Natuurlijk kan dit te ver gaan en er is niets erger of vervelender dan zij – professionals of amateurs – voor wie archeologie een allesverslindende obsessie is. Het is goed om het onderwerp in perspectief te blijven zien en er onszelf aan te herinneren dat we in feite onze neus steken in de overblijfselen van dode mensen en dat we proberen te gissen naar de wijze waarop zij hun leven hebben geleid.

Als je zin hebt in een vrij actieve of exotische aanpak, maar niet wilt of kunt graven of ‘surveyen’ (bijvoorbeeld bij gebrek aan fondsen), zijn er genoeg alternatieven: experimentele archeologie bijvoorbeeld, ‘etnoarcheologie’ (zie p. 39), of de bestudering van rotstekeningen. Je kunt in je luie stoel blijven zitten, of de wereld over reizen, waarbij je in beide gevallen je talenkennis in zult moeten zetten. Het kan nodig zijn om het gedrag en de gewoonten van wilde dieren te onderzoeken, of de basisprincipes van de landbouw. Misschien is het nuttig om mensen te raadplegen die bedreven zijn in oude ambachten zoals het bewerken van steen of hout, het bouwen van schepen of het maken van potten, of die kennis hebben van navigatie of astronomie. Met andere woorden, archeologie bedrijven is alsof je een hele batterij avondcursussen tegelijk volgt.

Het scala aan mogelijkheden is eindeloos. Dit korte boek zal dus onvermijdelijk zeer verre van volledig zijn. Het kan slechts een paar van de belangrijkste onderwerpen van de hedendaagse archeologie belichten, om ervoor te zorgen dat je de smaak te pakken krijgt en om je eigen ‘terugblikkende nieuwsgierigheid’ aan te wakkeren.

Een van de kwaliteiten die de meeste archeologen in overvloed nodig hebben, los van hun specialisme, is optimisme – dat wil zeggen dat ze moeten geloven dat ze iets zinvol kunnen zeggen over het verleden eenvoudigweg op basis van materiële resten. Het basisprobleem waarmee zij geconfronteerd worden is dat er maar heel weinig bewijs rest van de meeste dingen die ooit in het verleden gebeurd zijn, en

dat van dit bewijs slechts een heel klein deel wordt ontdekt door archeologen en dat daarvan waarschijnlijk slechts een miniem deel correct geïnterpreteerd of herkend wordt.

Maar laat dit je niet ontmoedigen – de meeste mensen gebruiken deze situatie juist in hun voordeel. Sommige door hun tijd te wijden aan het produceren van sequenties van fasen of typen om daarmee de hiaten in de bewijsvoering te overbruggen, andere door simpelweg te negeren hoe verschrikkelijk en niet-representatief de data zijn en ze desondanks te gebruiken om hun verhalen over het verleden te vertellen. Zoals Harvard-bioloog Stephen Jay Gould geschreven heeft: ‘Zo veel wetenschap bestaat uit het vertellen van verhalen – in de goede zin, maar toch: verhalen. Neem bijvoorbeeld de traditionele scenario’s voor de menselijke evolutie – verhalen over de jacht, over kampvuren, rituelen en het maken van gereedschap, over het volwassen worden, worstelen en de dood. Hoeveel daarvan is gebaseerd op botten en artefacten en hoeveel daarvan op de waarden en normen uit de literatuur?’

Je zou misschien denken dat je met historische archeologie veiliger zit, maar niets is minder waar. Natuurlijk weten we van sommige aspecten van deze culturen meer door de geschreven bronnen die overgebleven zijn, maar alle historici weten dat je ook daarbij nog steeds rekening moet houden met vooringenomenheid en onnauwkeurigheid. Zo verschillen alle overgeleverde teksten en ooggetuigenverslagen met betrekking tot Custers verpletterende nederlaag in de slag bij de Little Bighorn (die plaatsvond in het recente 1876) onderling substantieel, niet alleen in termen van wat er gebeurde en hoe, maar ook op het vlak van basisgegevens als de aantallen aan beide zijden. Zoals A.J.P. Taylor zei: ‘Geschiedenis is geen opsomming, maar een versie van gebeurtenissen.’

Je kunt uiteraard ook onder archeologen pessimisten vinden – die geloven dat de afvalproducten die ze bestuderen geen waarde hebben en dat dat in zekere zin ook voor henzelf geldt. Archeologie is ontegenzeggelijk een ‘luxe’ onderwerp,

dat haar bestaansrecht steeds moet verdedigen (p. 85), maar tegelijkertijd is het een onderwerp dat het merendeel van het grote publiek fascinerend en onderhoudend vindt. Dit kun je terugzien in de consequent hoge kijkcijfers op televisie (zeker als het Egypte betreft), en in dat het onmetelijk veel bijdraagt aan het wereldtoerisme (p. 113).

In meer persoonlijke termen is het een vak waarin je optimaal kunt genieten van je werk en waarin je de kans krijgt vriendelijke en gelijkgestemde mensen te treffen of ermee in contact te staan over de hele wereld, in het bijzonder op congressen. Omgekeerd overtreft de mate van territorialiteit, kattigheid, achterbaksheid en wrede concurrentiestrijd op een of andere manier in grote mate die van wat men normaal tegenkomt in andere disciplines. Als je van plan bent je in dit veld te specialiseren, heb je de huid van een neushoorn nodig. Er is uiteraard onvermijdelijk een klein aantal archeologen dat pompeus, hypocriet, oneerlijk, pretentief, zelfpromotend en principeloos is, maar dat houdt hen niet tegen om uit te blinken in hun vak. Integendeel zelfs. (Helaas kan ik hier geen namen noemen al zou ik het heel graag willen, maar zij weten wel wie ze zijn.)

Dus is, samenvattend, archeologie de breedste kerk die eenieder iets te bieden heeft en die allen verwelkomt, zelfs, of in het bijzonder, buitenbeentjes, nerds en 'sociaal uitgedaagden' die dit vak bevredigender zouden moeten vinden dan het spotten van treinen of surfen op het internet.

Aangezien niemand *weet* wat er in het verleden gebeurde (inclusief het recente, historische verleden), zal er nooit een eind komen aan archeologisch onderzoek. Theorieën zullen gaan en komen, en nieuwe bewijzen en ontdekkingen zullen veranderingen aanbrengen in de geaccepteerde fictie die de orthodoxe kijk op het verleden vormt en die gevestigd wordt door gegeneraliseerde herhalingen en wijdverbreide acceptatie. Zoals Max Planck schreef: 'Een wetenschappelijke waarheid triomfeert niet door haar tegenstanders te overtuigen

en door hen het licht te laten zien, maar eerder doordat de tegenstanders overlijden en er een nieuwe generatie die er bekend mee is, opgroeit.'

Archeologie is een eeuwigdurende zoektocht, nooit echt een uitkomst; het is een eeuwige reis, met geen echte aankomst. Alles is voorlopig, niks is definitief.

Hoewel het bovenstaande wellicht wat afschrikt, mag je er gerust op zijn dat archeologie enorm veel plezier geeft en dat het zo opwindend kan zijn dat een werkelijk bijzondere vondst als de IJsmen of het Terracottaleger de interesse van de hele wereld kan opwekken. Er zijn maar weinig andere vakgebieden die dat kunnen zeggen.